

Gerardimontium of Geroladimontem? Geraardsbergen of Geraldtsberg?

door Jan COPPENS

We hebben allemaal geleerd dat de stad Geraardsbergen zijn naam te danken heeft aan een zekere Geeraard van Hunnegem.

Althans dat schreven onze bekende geschiedschrijvers Joannes van Waesberghe, August De Portemont en Victor Fris. Maar is dat ook zo?

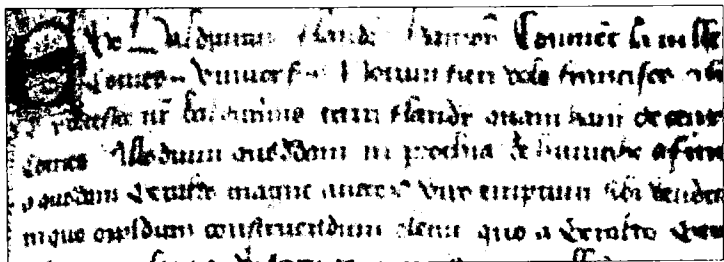
Het leek me boeiend eens na te gaan wat er na de publicatie van de drie "klassiekers" zoal over de naamgeving van Geraardsbergen is geschreven.

De voornaamste werken over de geschiedenis van onze stad zijn *Geschiedenis van Geeraardsbergen*, Gent, 1911 van V. Fris en *Recherches historiques sur la ville de Grammont en Flandre*, Gand 1870 van A. De Portemont of de Nederlandse vertaling van P. Cattelain *Historisch onderzoek naar de stad Geraardsbergen in Vlaanderen*, Geraardsbergen 1996.

De "oudste"¹ geschiedkundige studie schreef Joannes van Waesberghe, *Gerardimontium sive altera imperialis Flandriae metropolis ejusque castellania*, Bruxellae, 1627.

De gewezen Geraardsbergse hoogleraar Frans van Coetsem² beweerde al in 1952 dat alle geschiedschrijvers van Geraardsbergen ten onrechte spreken van "Ge(e)raard van Hunneg(h)em".³

De man naar wie de stad genoemd werd moet Gerald (Geerald) geweest zijn. Hij verwijst hier o.m. naar Gwijde van Dampierre's bevestiging in 1274 van de privilegiën, door vroegere graven van Vlaanderen toegekend. "Noverint universi, tam presentes quam futuri, quod predecessor meus Balduwinus, tam Flandrie quam Hanonie comes, allodium quoddam in parochia de Huenighem, a quodam Geraldo, magne auctoritatis viro. emptum sibi vindicavit, ubi opidum construendum elegit, quod a Geraldo Geraldimons noncupatur."

Detail uit de oudst bewaarde kopie van de Geraardsbergse keure (ca 1350). Den Haag, Koninklijke Bibliotheek.

In zijn studie over de keure van Geraardsbergen vertaalt Geert van Bockstaele⁴ de tekst als volgt: "Allen, die zijn en zijn zullen, moeten weten dat mijn voorganger Boudewijn, graaf van Vlaanderen en Henegouwen, een allodium in de parochie Hunnegem van een zekere Gerald, een man van groot aanzien, heeft gekocht. Hij verkoos dat daarop een stad gesticht zou worden, naar de naam Gerald Geraldtsbergen genoemd⁵. Ook in zijn besluit over de studie van de keure van Geraardsbergen (1994) heeft Van Bockstaele het over Geraldo of Gerald. Hij schrijft letterlijk: "Zo vernemen we dat Boudewijn een groot allodium, eigen bezit, van Gerald (en niet van Gerard) heeft aangekocht".

Van Coetsem zegt verder: "Zo luidt hier de naam van de man naar wie de stad genoemd Geraldus (niet Ger(h)ardus) en hij heette ook werkelijk Gerald (ouder Gerwald) zoals o.a. blijkt uit de ontleding van de toponiem Geraardsbergen, waarvan de oorspronkelijke vorm Geraldeas-, Geraldtsberga (Gerwaldas-, Gerwaldtsberga) "aan, bij, op de heuvel (berg) van Gerald" moet zijn geweest."⁶

Geraardsbergen met zijn verschillende spelingsvarianten is pas een latere, volgens van Coetsem een 16de eeuwse reïnterpretatie hetzij van Ghe(e)routsberge(n), hetzij naar de toenmalige uitspraak. Ook de invloed van een reeds vroeg naast het Latijnse Geraldimons optredende Gerardimons is hier bovendien niet uitgesloten.

Volgens prof. Maurits Gysseling⁷ wordt de spelling "Gheraertbergehe" in de Middeleeuwen alleen in Gent aangetroffen. In zijn onderzoek naar de naam van de stad vond Gysseling de volgende vormen: "de Geroaldi monte" (1034-58) in een kopie van het eerste kwart van de 13de eeuw; "Geraldimontem" (1081) kopie eind 13de eeuw; "Geraldimons" (1096); "de Geraldi monte" (1107); "de Geroldi monte" (1108); "Geraldimontensis" (1093-1110); "Geroldimontensis" (1117); "Geromontensis" (1142) "de monte Geraldi" (1166); "Geraldmont" 1167; "de Geraudi monte" (1195); ..."in Gerardi monte" (1225).⁸ Ook hier vinden we dus oorspronkelijk Ger(o)ald in plaats van Gerard.

Volgens "Toponymie van Geraardsbergen tot 1600" van Marleen Francq dateert de eerste geschreven

Vlaamse vorm van 1283 "Gheroustberhe", "Gheroutsberghe" (1284), verder "Gherardsberghe" (1343) geschreven te Gent en Gheersberghe (1403).⁹ Waarom de eerste geschreven excerpten in het Latijn en niet in het Vlaams (Germaans) is, lijkt logisch. In tegenstelling tot het Latijn was het Germaans geen geschreven taal, de Germanen zelf hadden geen geschreven beschaving.

Volgens Luc van Durme¹⁰ was het Germaanse runenalfabet in wezen epigrafisch en werd het zeker niet gebruikt in de dagelijkse omgang. Voor de kennis van het oudste Nederlands is de wet van de Salische Franken (Germanen) van het allergrootse belang. Deze Lex Salica bevat namelijk veel gelatiniseerde Nederlandse woorden. Behalve attestaties van plaatsnamen van oude plaatsnamen en van glossen of woorden als vertaling in Latijnse teksten is van het oudste Nederlands (tot ca. 1100) maar weinig op papier gebleven. Net als de oudste Middelnederlandse teksten (tot en met 1300) zijn alle Oudnederlandse teksten (17) bestudeerd en uitgegeven door Maurits Gysseling.

Kortom : een Germaanse naam als Gerawaldas berga zul je dus niet in teksten aantreffen, maar wel Geroaldi montem. In Geroldi mons is het vocalisme trouwens Vlaamse volgens Gysseling.

Hij laat het toponiem opklimmen tot het Oud-Germaanse "Gairawaldas berga" of "berg van Gairawald". Interessant om weten is dat voornamen oorspronkelijk een betekenis hadden, die meestal niet meer gekend is. Ouders kozen een naam omwille van zijn betekenis, vaak een wensnaam. Nu kiezen ouders meestal een naam omdat hij mooi klinkt.

Zoals vele Germaanse voornamen is Gairawald een samenstelling van 2 woorden: gaira (speer) + walda (heerser) = heerser met de spear.

Ger(h)ard is een samenstelling van gaira (speer) + hard (sterk, dapper) = dappere met de spear. Andere voorbeelden van Germaanse namen zijn: Siegfried: sieg (overwinning, zege) + frithu (vrede) = vrede door overwinning.

Diederik : diet (volk) + rik (rijk, machtig) = machtig door het volk.

Ook als we de oudste schepenzegels bekijken is er geen sprake van Gerard, maar van Gerald.

Het oudste zegel volgens A. De Portemont¹¹ is rond en bevat het driehoekig schild met de leeuw van Vlaanderen omringd door twee dennenkegels, boven aan het schild een dennenkegel met erop een kruis. De tekst luid S. communitatis Geraldimontis. Nog volgens De Portemont zou het dateren uit de

14de eeuw.

Afbeelding uit "Historisch onderzoek naar de stad Geraardsbergen" door A. De Portemont.

Het andere zegel is eveneens rond en stelt een fronton voor van een gotisch gebouw, geflankeerd door een tweekoppige arend en een leeuw met de tekst: S. scabinorum Geraldimontis.

Maar volgens G. Van Bockstaele¹² dateert het schepenzegel al van 1275 en is het gebouw wellicht de voorgevel van de oude parochiekerk Sint-Lukas.

Afbeelding uit "Historisch onderzoek naar de stad Geraardsbergen" door A. De Portemont.

Zijn historici en linguïsten het eens over de naam Gerald in plaats van Gerard, dan is dat nog niet het geval over de stichting van de stad Geraardsbergen. Zo schrijft historicus van Bockstaele in zijn studie over de keure van Geraardsbergen: "Men kan niet ontkennen dat de graaf van Vlaanderen, Boudewijn VI, de ware stichter van Geraardsbergen is. Een

aspect dat de stad nog te weinig heeft beklemtoond.” Aangezien Boudewijn VI graaf van Vlaanderen van was 1067 tot 1070, moet de stad in die periode dus gesticht zijn. “Of deze traditie volgens welke de stad Geraardsbergen haar oorsprong uitsluitend aan de wil van de graaf te danken zou hebben helemaal waarheidsgetrouw is, kan men natuurlijk niet met absolute zekerheid uitmaken, maar toch pleit daar veel voor” zegt van Coetsem.

In zijn Toponymisch woordenboek citeert M. Gysseling “de Geroaldi monte, 1034-58 (volgens een kopie uit 1ste kwart 13de eeuw). Indien de datering van Geroaldi montem juist is, dan was de naam Geraldessa al voor de stichting van het oppidum in gebruik, ofwel is dit eerder gesticht, maar dan kan het niet geweest zijn door “Balduinus, tam Flandrie quam Hanonie comes” die moeilijk iemand anders kan zijn dan Boudewijn VI. Er is hier dus een probleem volgens van Coetsem.

“Giesbaarge”

Tenslotte is het interessant om weten waarom de naam van de stad in het Geraardsbergs dialect “Giesbaarge” is. In zijn publicatie Giesbaarge¹³ uit 1952 toont van Coetsem aan dat deze dialectvorm alleen te verklaren is als het resultaat van een volkomen zelfstandige ontwikkeling uit de oorspronkelijke benaming geraldessa-berga overeenkomstig de in het lokale dialect geldende klankwetten.

Het eerste deel “gies” wordt uitgesproken zoals in “ziek” en komt van “geers” (Geersberge).

Uit gerald + genitief –es/as ontstond geerouts- (Gheeroutsberghe), verder gecontraheerd tot geertsberge en later geers- (Gheersberghe, 1420). In het dialect verloor geers- de “r”. Vergelijk met “bostel” (borstel) of “kazze” (kers). De “ee” is bij normale ontwikkeling in het Geraardsbergs een lange “ie” (zoals in “hier”) met doffe “e”-naslag. Vergelijk met “bieën” (been). Maar zoals in andere Nederlandse dialecten of ook in andere talen wordt een lang vocalisme (in dit geval “ieë”) verkort voor bepaalde consonantengroepen (o.a. l+k en k+s). Zo wordt het verkleinwoord van zool: zooltje in het Geraardsbergs “zolken”. Een ander voorbeeld is “spieëkel” (spuwen) en “spieksel” (speeksel). Ook de “ie” van “gies” wordt dus verkort voor het contact s+b.

Het tweede deel “berge” wordt uitgesproken als “baarge” wat een normaal verschijnsel is in Geraardsbergen. Denk aan “dwaarg” (dwerf) of “waark” (werk).

De schrijftaalvorm Geraardsbergen kreeg een –n toegevoegd omdat de –e al in de Middelnederlandse periode werd opgevat als een meervoud en dan ook een –n toegevoegd kreeg.

Aansluitend bij de moderne schrijftaalvorm zal men ook een enkele keer “giesbaargen” horen, besluit van Coetsem.

Noten

¹ Zijn tijdgenoot Joannes-Baptiste Gramaye (Antwerpen 1579 - Lubeck, Duitsland 1635) publiceerde echter al in 1611 een studie over de Geraardsbergse geschiedenis. In zijn werk *Antiquitates Comitatus Flandriae*, (Rijssel, 1611) behandelt Gramaye naast andere Vlaamse steden Geraardsbergen.

² Frans van Coetsem (°Geraardsbergen 14 april 19 - †Ithaca, New York, 11 februari 2002) Na zijn licentiaat (Leuven, 1946) en zijn doctoraat over het dialect van Geraardsbergen, klank- en vormleer (Leuven, 1952) was hij hoogleraar in Leuven, Leiden en tenslotte in New York.

³ F. Van Coetsem, *Land van Aalst* IV (1952), 116.

⁴ Geert van Bockstaele (°Overboelare, 1940) werd in 1963 licentiaat in de Moderne Geschiedenis (Leuven). Hij publiceerde verscheidene studies: Sint-Adriaansabdij, Krakelingen, Hunnegem, Sint-Catharinacollege, enz. Sinds 1964 is hij beheerder van de geschiedkundige vereniging “Het Land van Aalst”.

⁵ G. Van Bockstaele, *Land van Aalst* XLVI (1994), 18 en 25.

⁶ F. Van Coetsem, *Land van Aalst* XI (1959), 256.

⁷ Dr. Maurits Gysseling. (°Oudenburg, 7 september 1919) Gedreven door een bovenmenselijke werkkraft verzamelde deze germanist en archivaris-paleograaf uit de Gentse school het oudste bronnenmateriaal en slaagde erin door een nauwlettende studie van de chronologie en de kenmerken van germanisering en romanisering het ontstaan van de taalgrens getrouw te reconstrueren. Hierbij baseerde hij zich vooral op de plaatsnamenschat. Uit de fenomenaal grote lijst van publicaties noemen we o.a. het Toponymisch woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland voor 1226 (1960) en het Corpus van Middelnederlandse teksten tot en met 1300. De eenzame hoogte waarop hij staat en zijn internationale faam hebben dr. Gysseling niet verhinderd zich op meer dan verdienstelijke wijze te profileren in het regionale culturele en maatschappelijke verenigingsleven. Zo is hij de draaispil van de Gentse heemkundige kring De Oost-Oudburg.

⁸ M. Gysseling, *Toponymisch woordenboek ...* deel I (1960), 397-398

⁹ M. Francq, Toponymie van Geraardsbergen tot 1600, XII.

¹⁰ D. Lamarq, M. Rogge, L. Van Durme, *De Taalgrens*, Davidsfonds, Leuven, 164-169.

¹¹ A. De Portemont. *Historisch onderzoek naar de stad Geraardsbergen*, boekdeel I, 28.

¹² G. van Bockstaele. *Het cultureel erfgoed van de Sint-Adriaansabdij van Geraardsbergen*, 62.

¹³ F. van Coetsem, *Land van Aalst* IV (1952), 115-117.